

РЕЦЕНЗІЇ

В. В. Володько

*Львівський національний університет імені Івана Франка
volodko.viktoria@gmail.com*

**Андерсон Б. Виконання брудної роботи? Глобальна політика домашньої праці. – Лондон, Нью-Йорк: Zed-Books, 2000. – 213 с.
Anderson B. *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour.* London and New York: Zed Books, 2000. VII + 213 p.**

Розпад Радянського Союзу став однією з причин інтенсифікації міграційних рухів у світі. Становлення пострадянських республік як самостійних суб'єктів міжнародних відносин сприяло, зокрема, залученню їх до сучасних міграційних процесів.

Для України міграційні процеси не є зовсім новим явищем, оскільки, лише протягом ХХ ст., українці і добровільно, і примусово переселялися в різні частини світу. Проте сучасні міграційні процеси мають свої особливості та складності. Їхнє вирішення потребує наявності принципово нових знань, підходів та способів розв'язання. Однак міграційна проблематика в Україні, на жаль, ще не достатньо опрацьована. Відчувається брак загальних теоретичних підвалин, розробки відповідної термінологічної бази, концептуальних моделей тощо. Вітчизняні дослідники майже не ознайомлені з доробками західних учених у цій площині. Причиною цього є відсутність не лише перекладів праць у цій галузі, а й доступу до них навіть мовою оригіналу. Ознайомлення з науковими доробками вчених різних країн дало б змогу ліпше зрозуміти та проінтерпретувати міграційні процеси в нашій державі, виробити низку позицій та рекомендацій стосовно поліпшення становища українських емігрантів за кордоном та іммігрантів в Україні тощо.

Актуальність праці Б. Андерсон в українському контексті є очевидною. Книга спрямована на дослідження досвіду жінок-мігрантів, що виконують домашні роботи, та вироблення рекомендацій стосовно поліпшення їхнього становища. Наприклад, за даними соціологічних опитувань ця форма зайнятості притаманна більшості українських заробітчанок (результати соціологічного опитування в Італії, проведені Центром “Жіночі перспективи”, засвідчили, що 53.7% жінок доглядали старших та хворих, 35.0 займалися прибиранням, а 5.3% доглядали дітей) [1, с. 78–89].

Праця Б. Андерсон “Виконання брудної роботи? Глобальна політика домашньої праці”¹ має на меті “зробити домашню роботу більш видимою” [2, с. VII], що, незважаючи на її життєву необхідність, є замовчуваною та невидимою [2, с. 1]. Автор виділила два головні підходи до домашньої роботи. Перший фокусує на неоплачуваній роботі жінки вдома, а другий – на оплачуваній домашній роботі [2, с. 9]. Саме останній підхід є предметом нашого аналізу. Оплачувана домашня робота передбачає, що хтось повинен виконувати її

¹ Варто пам'ятати, що праця написана з феміністичної позиції.

за певну платню. В Західних країнах це є головною формою зайнятості жінок-мігрантів, особливо в перші місяці їхнього перебування за кордоном [2, с. 150].

Автор не лише аналізує сучасні міграційні процеси, а й проводить власне масштабне емпіричне дослідження. В його основі – вивчення зайнятості жінок-мігрантів у сфері домашньої роботи в п'яти європейських містах: Афінах, Барселоні, Болоньї, Берліні і Парижі. Такі показники, як умови вербування на роботу, заробітна плата, години праці, робота, професійні зв'язки (тобто з наймачем) та умови проживання, використано для перевірки такої гіпотези: *імміграційний статус працівниці, а також окреме або спільне проживання з сім'єю роботодавця є ключовими змінними у визначенні її життєвих та робочих умов* [2, с. 1–2]. Зазначимо, що організація такого дослідження складна. По-перше, важко розробити чітку програму дослідження такого плану, оскільки нема навіть приблизних даних про кількість жінок-мігрантів, що перебувають у тій чи іншій країні. По-друге, складно вступити в контакт з ними, оскільки ці жінки перебувають переважно на нелегальному становищі й бояться будь-яких контактів, що можуть загрожувати їм подальшим штрафом або й депортацією. Крім цього, специфіка їхньої трудової зайнятості, особливо тих, хто живе з сім'єю працедавця, не дає змоги вільно розпоряджатися своїм часом.

Домашню роботу розглядають переважно як низку завдань або процесів, що виконують одночасно чи в певній послідовності. Міжнародна Організація Праці (МОП) навіть подає перелік конкретних завдань для “помічників по дому” [2, с. 15]. Проте Б. Андерсон вважає, що такі означення є не повними і лише поверхово відображають феномен оплачуваної домашньої праці. На її думку, оплачувана домашня робота повинна визначатися не в термінах виконуваних завдань, а в термінах ролі, що конструюється і розміщує домашню робітницю в певний комплекс соціальних зв'язків та взаємовідносин. Навіть якщо вона виконує ті самі завдання, що й “мати” чи “дружина”, її роль є зовсім іншою. Вона підтримує статус домогосподарства й особливий статус його власниці [2, с. 21].

Для того, щоб проаналізувати та пояснити специфіку сучасних взаємовідносин між жінкою-мігрантом та жінкою-працедавцем, Б. Андерсон спочатку вивчила уявлення про домашню роботу та її виконавців у XVIII і XIX ст. У XIX ст. і платна, і безплатна домашня робота конструювалася як брудна й асоціювалася з тілом, тілесністю. Відповідно, тіло теж розглядали як приземлене, нечисте. “Привілейовані”-“позбавлені тілесної оболонки” буржуазія, білі чоловіки відчужуються навіть від власного тіла. “Інші” (Others) ж потрапили в пастку власного тіла, означеного та закріпленого “привілейованими”. Таким чином жінки та певні раси тісно асоціювалися з тілесністю, на відміну від чоловіків. Ці ж “привілейовані” через їхню “безтілесність” абстрагувалися від робіт певного типу і передавали їхнє виконання “Іншим” [2, с. 142]. Отже, жінки, класифіковані як “тілесні Інші” (embodied Others), самі можуть переводити інших жінок у цю категорію, ґрунтуючись на поняттях раси, національності тощо [2, с. 147]. Можливість винайняти домашню робітницю дає змогу жінці, по-перше, залишатися “домашньою” без виконання “брудної” роботи, а також увійти у “сферу публічного” - світ чоловіків, зокрема адаптувати чоловічі зразки зайнятості. “Домашні робітниці не просто підпорядковані господарям, їхня роль “домашньої робітниці” слугує контрастом (через виконання “брудних” робіт) який виділяє “переваги” господаріні, підвищує її статус, приписує “честь через безчестя” [2, с. 165].

Виконання домашньої роботи в сучасному світі перейняли на себе жінки-трудова мігранти з різних країн. Умови їхнього проживання та праці значно залежать від зв'язку з роботодавцями та з державою [2, с. 48]. Жінки-мігранти класифікують своїх працедавців не за типом робіт, які вони виконують (прибирання будинку, догляд за дітьми тощо), а за способом проживання. Проживання разом з сім'єю наймача (Live-in) передбачає догляд за дітьми, старшими людьми, інвалідами. Окреме проживання, або live-out, більше орієнтоване на певні завдання і може передбачати роботу для декількох сімей [2, с. 28]. Наявність необхідних документів на перебування та працевлаштування в країні визначає зв'язок трудових мігрантів з державою. На підставі проведеного емпіричного дослідження Б. Андерсон довела, що, як звичайно, найскладнішою є ситуація в нелегальних трудових мігрантів, які проживають разом із сім'єю працедавця, а найліпшою - у легальних працівників, що проживають окремо [2, с. 48].

Два розділи праці присвячені вивченню міграційних процесів і досвіду трудової міграції в країнах Південної та Північної Європи. Автор змалювала значну, а в деяких випадках повну залежність трудових мігрантів від своїх працедавців. Цю залежність провокує нелегальний статус трудових мігрантів, а також те, що в низці європейських країн мігранти отримують дозвіл на працю лише в одного працедавця. Прикладом "зміни правил" [2, с. 86–107] є Велика Британія де низка громадських організацій боролася за поправки в імміграційному статусі трудових мігрантів, що прибували в цю країну, з дозволом праці лише для однієї сім'ї. Кампанія тривала понад 20 років, доки домоглися певних змін на користь трудових мігрантів.

Досвід жінок-мігрантів, що виконують домашню роботу, є дуже різним. Одні задоволені і працею, і заробітною платою, і людьми, а інші живуть та працюють майже в рабських умовах. Такий різний досвід, на думку Б. Андерсон, зумовлений різними соціальними та економічними контекстами, у яких мігранти працевлаштовані, установками стосовно жінок та іноземців, психологією самих мігрантів, а також особливостями історичного розвитку країни.

Автор не лише вивчила та проаналізувала досвід трудових мігрантів, а й розглянула можливі способи поліпшення їхньої ситуації. Контракт про працевлаштування дав би змогу впорядкувати відносини між працедавцем та робітником. Проте укладання такого контракту також пов'язане з певними складнощами. У сфері домашньої роботи важко чітко означити кількість годин, весь комплекс завдань та вартість роботи. Професіоналізація домашньої праці могла б задовольнити працедавців з огляду на те, що вони найняли компетентних працівників, а робітники отримали б шанобливіше ставлення, оскільки їхню працю сприймали б як одну з професій, а не як останню можливість поліпшення свого становища. Однак професіонали є дорогими, менш гнучкими та їхня праця структурованіша [2, с. 167–170]. Крім того, громадянство та відповідний імміграційний статус є тими сферами, де цілком можливі зміни, що можуть поліпшити становище трудових мігрантів [2, с. 196].

Отже, Б. Андерсон не лише описала міграційні процеси, а й провела власне емпіричне дослідження та не залишила без уваги теоретичне опрацювання отриманих результатів. Вона накреслила можливі шляхи поліпшення ситуації трудових мігрантів-жінок, що працевлаштовані у домашній сфері. Деяку однобічність аргументів та тенденційність у підборі матеріалу можна пояснити обраною феміністичною теоретичною та методологічною позицією автора. Нечіткість програми емпіричного дослідження

пов'язана зі складністю дослідження такої категорії, як мігранти. Проте загалом праця є цілісною, багатою на цікавий фактологічний матеріал і теоретичні узагальнення автора, є вагомим внеском у дослідження сучасних міграційних процесів у світі.

-
1. Чумало М. Українські жінки на заробітках в Італії // Українська трудова міграція у контексті змін сучасного світу / За ред. І. Маркова. – Львів: Манускрипт, 2005.
 2. Anderson B. Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour. – London and New York: Zed Books, 2000.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2007

Прийнята до друку 15.10.2007